

بررسی تحریف آیات و روایات در زمان امام محمد باقر علیه السلام

محدثه کمک^۱

چکیده

در مورد زندگی امام باقر علیه الصلوٰه و السلام بحث های زیادی است، منتها به یک نکته از زندگی آن حضرت من اشاره می کنم. یکی عبارت است از مبارزه آن حضرت با تحریف در آیات و روایات؛ این چیزی بود که در دوران امام باقر از همیشه پیش از زمان آن حضرت، مشروح تر و مبسوط تر و گسترده تر انجام شد. مقصود از مبارزه با تحریف این است که دین مقدس اسلام اساساً با معارف و احکامی که دارد و با آیات قرآن برای جامعه اسلامی یک خصوصیتی را و شرایطی را مقرر کرده، بلکه برای دنیای انسانی و زندگی بشر که اگر مردمی آن معارف را بدانند و به آن پایبند باشند، ممکن نیست در جامعه‌ای که به نام اسلام وجود دارد، بعضی چیزها را تحمل کنند. مثلاً حکومت ستمگران را، یا حکومت فساد و فجار را، یا حکومت از دین بی خبرها را تحمل نمی کنند. تبعیض را و تقسیم غیرعادلانه ثروت در جامعه را قهراً تحمل نمی کنند و بسیاری از این فسادهایی که در جوامع اسلامی هست، این امام باقر (ع) با احکام اسلامی و با نظام اسلامی سازگار نیست.

کلیدواژگان: باقرالعلوم، تحریف آیات، تحریف روایات، مقابله با تحریف

^۱ سطح دو حوزه علمیه حضرت زهرا پونک، @cherryblossom.2148@gmail.com

مقدمه

حضرت امام محمد باقر (ع) با ایجاد انگیزه قرآنی در میان مردم به دنبال آن بود که قرآن را محور زندگی مردم قرار دهند و آنهایی که برخلاف قرآن عمل می‌کنند و ادعای علم دارند را رسوا کند. حضرت می‌فرمودند کسی نمی‌تواند ادعا کند جمیع قرآن اعم از ظاهر و باطنش نزد اوست مگر پیامبر و اوصیای ایشان باشد. برای همین حضرت برای رفع شبهات می‌فرمود قرآن یکی است و از جانب خداوند نازل شده اما اختلافات قرائات از سوی روات اعلام شده است.

امام باقر(ع) شکافنده حقایق قرآنی و دانش‌های اسلامی بود. واقعاً قرآن را برای مردم تبیین می‌کرد لذا هر کسی که نفس امام باقر(ع) به او می‌خورد و او وابسته نبود، سرسپرده نبود، سرش در آخور جایی بند نبود، این یقیناً نسبت به وضع حاکمیت زمان، نظرش باز می‌گشت.

بعضی از سلاطین و زمامدارانی که به عنوان خالفت پیغمبر بر سر کار آمدند - مثل بنی‌امیه و مروانیها - اینها به هیچوجه شایسته آن نبودند که بر جامعه اسلامی حکومت کنند و در دوران زمامداری خودشان انواع فسق و ظلم و فساد و تبعیض و جهل و خلاصه انحرافهای گوناگون وجود داشت. اگر قرار بود احکام اسلامی و آیات قرآنی همانطوری که هست، برای مردم تبیین بشود، امکان ادامه حکومت و زمامداری و قبضه کردن قدرت برای اینها نبود؛ این بود که دست به تحریف می‌زدند. حال تحریف را هم از چندین راه انجام می‌دادند. یکی‌اش این بود که بعضی از فقها و علما و محدثین و قراء و چهره‌های "موجه و اینها را می‌فریفتند، به آنها پول می‌دادند یا آنها را می‌ترساندند. بعضی را با طمع، بعضی

را با ترس و آوار می‌کردند که همان چیزی را که مورد علاقه آنهاست در بین مردم ترویج کنند. لذا شما اگر به تاریخ یکی دو قرن اول اسلام نگاه کنید، یک منظره عجیبی می‌بینید؛ اینقدر چهره معروف قدس و تقوی و علم، انسان می‌بینید که اینها در خدمت حکام و زمامداران جور بودند و یک احکام عجیب و غریبی را به نام اسلام اینها به خورد مردم دادند.

در این مقاله با استفاده از مطالعه آیات و روایات به بررسی تحریفات آیات در زمان امام محمد باقر می‌پردازیم.

باقر العلوم

باقر العلم الاولین یعنی این؛ حضرت شکافنده حقایق قرآنی و دانشهای اسلامی بود. واقعا قرآن را برای مردم تبیین می‌کرد. لذا بود که هرکسی که نفس امام باقر(ع) به او می‌خورد و او وابسته نبود، سر سپرده نبود، سرش در آخور جایی بند نبود، این یقینا نسبت به وضع حاکمیت زمان، نظرش برمی‌گشت. لذا بسیاری از مردمی که افراد متوسطی هم بودند در زمان امام باقر گرایش پیدا کردند به مکتب اهل بیت، به مکتب امامت، به همان چیزی که در عرف رایج امروز ما به او تشیع گفته می‌شود. تشیع یعنی این، یعنی پیروی از مکتب اهل بیت برای ایجاد حاکمیت حقیقی اسلام، برای اعلای حقیقی کلمه قرآن و برای روشن کردن و پیاده کردن معارف قرآنی در میان مردم. هرکسی که امام باقر با او ارتباط پیدا می‌کرد و مطالب را به او می‌گفت ذهنیت او تغییر پیدا

می‌کرد و عوض می‌شد. این کار اول امام باقر بود که یک کار بسیار مهم و اساسی بود و بیشترین کار امام باقر(ع) هم این بود.

تحریف در لغت و اصطلاح

«تحریف» مصدر باب تفعیل از ریشه «حرف» است. معنای اصلی «حرف» را لبه، جانب، کناره و مرز دانسته‌اند. بر اساس این معنا، تحریف، به حاشیه بردن معنای لفظ و ایجاد نوعی دگرگونی و انحراف در مقصود گوینده است. دگرگونی یاد شده می‌تواند از طریق جا به جا کردن واژه‌ها، اعراب آنها، تغییر ساختار جمله‌ها یا تفسیر نادرست آنها باشد.

برخی هم «تحریف» را به تغییر و تبدیل که جامع‌تر است، معنا کرده‌اند، با این تفاوت که در تحریف سعی بر القای خلاف مقصود است. تحریف بر دگرگون ساختن سخنان شفاهی نیز اطلاق می‌شود و اختصاص به سخنان مکتوب ندارد. اما «تحریف» اصطلاحاً از مباحث مهم کلامی است که به راهیابی تغییر در کتب آسمانی و یا عدم آن می‌پردازد. این بحث در فرهنگ اسلامی به طور خاص درباره کتاب مقدس (عهد قدیم و جدید) و قرآن کریم مطرح می‌شود.^۲

همه اقسام تحریف را می‌توان در دو دسته اصلی قرار داد: لفظی و معنوی.

تحریف لفظی، تصرف در ساختار الفاظ و عبارات است.

^۲ سیره پیشوایان، ص ۳۴۵؛ احتجاج، طبرسی، ج ۲، ص ۱۷۴، انتشارات اسوه، چ ۱، ۱۴۱۳ ق.

تحریف معنوی، تفسیر و تأویل نادرست از لفظ و عبارت است، که برخلاف مقصود گوینده و اغلب بدون استناد به قواعد فهم درست کلام و بر اساس رأی شخصی و با انگیزه‌های خاص صورت می‌پذیرد.

تحریف لفظی خود دارای اقسامی است:

۱. تحریف به فزونی؛ یعنی افزودن کلمه یا جمله‌ای به سخن و متن اصلی.

۲. تحریف به کاهش؛ یعنی حذف بخشی از حروف، واژه‌ها یا جملات متن.

۳. تحریف به تبدیل و جابه‌جایی؛ که در آن کلماتی جایگزین واژه‌های مترادف یا غیر مترادف می‌شود، به گونه‌ای که معنا را مخدوش کند.

۴. تحریف در لحن و گویش؛ که همان تغییر در حرکات و نحوه ادای واژگان است، به گونه‌ای که معنای اصلی کلمه فهمیده نشود.

واژه «تحریف» به شکل مصدر در قرآن نیامده است؛ ولی آیات متعددی به انواع تحریف در آموزه‌های دینی اهل کتاب ناظر است. از جمله این آیات، آیاتی هستند که با کاربرد واژگان هم خانواده با «تحریف»، نمونه‌هایی از تحریف‌گری در آموزه‌ها و سخنان دینی و الهی، به ویژه از سوی یهود را گزارش می‌کنند؛ مانند آیه «مَنْ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ».^۳

^۳ سوره نساء، آیه ۴۶

تعلیمات عالیه قرار می‌گیرند، اینها اشکالاتشان را با آنها برطرف کنند و مطرح کنند؛ معرفت بیشتری پیدا کند، تحت تأثیر القاءات دشمن قرار نگیرند، اشتباه نکنند، پیوستگی‌شان را با همدیگر حفظ کنند، خالصه یک تضمین کافی برای سبز شدن این بذرهاى سالم در آن سرزمین آماده و مستعد به وجود آوردند.^۸

مفهوم مبارزه فرهنگی

پس مبارزه فرهنگی فقط نشستن و از احکام اسلام چیزهایی را بیان کردن بدون یک جهت‌گیری و بدون یک سمت‌گیری انقلابی و مبارزی نیست؛ این مبارزه نیست، بلکه مبارزه فرهنگی این است که سعی کنند ذهنیت مردم و فرهنگ حاکم بر ذهن‌های مردم را عوض کنند تا راه را برای حکومت الهی هموار کنند و راه را بر حکومت طاغوتی و شیطانی ببندد و امام باقر(ع) این کار را شروع کرد.

عامل اصلی ادامه سلطه بنی‌امیه و بنی‌عباس و مانع اصلی حکومت حق اسلامی همین فرهنگ غلطی بود که بر ذهن‌های مردم حاکم بود. حالا ائمه(ع) می‌خواهند حکومت اسلامی درست را سر پا کنند، می‌خواهند نظام علوی را برقرار کنند؛ چه باید کنند؟ اولین کار این بود که ذهنیت مردم را عوض کنند؛ فرهنگ به اصطلاح اسلامی ضد اسلامی را که در ذهن مردم رسوخ کرده است،

^۸ الموضوعات، ج ۱، ص ۲۴۰

از آن‌ها بگیرند و جای آن را با فرهنگ خوب و صحیحی و قرآن حقیقی و توحید واقعی جایگزین کنند؛ این همان، مبارزه فرهنگی است.^۹

عوامل ایجاد تحریف در دین

«مقصود از مبارزه با تحریف این است که دین اسلام اساساً با معارف و احکامی که دارد و با آیات قرآن برای جامعه اسلامی یک خصوصیات و شرایطی را مقرر کرده است بلکه برای دنیای انسانی و زندگی بشر که اگر مردمی آن معارف را بدانند و به آن پایبند باشند، ممکن نیست در جامعه‌ای که به نام اسلامی وجود دارد، برخی چیزها را تحمل کنند؛ مثلاً حکومت ستمگران یا حکومت فساق و فجار و یا حکومت از دین بی‌خبران را تحمل نمی‌کند. تبعیض و تقسیم غیر عادلانه ثروت در جامعه را قهراً تحمل نمی‌کند و بسیاری از این فسادهای که در جوامع اسلامی هست، این با احکام اسلامی و با نظام اسلامی سازگار نیست. برخی از سلاطین و زمامدارانی که به عنوان خلافت پیامبر سر کار آمدند، مثل بنی‌امیه و مروانی‌ها، این‌ها به هیچ وجه شایسته آن نبودند که بر جامعه اسلامی حکومت کنند و در دوران زمامداری خودشان انواع فسق و ظلم و فساد و تبعیض و خلاصه، انحرافات گوناگون وجود داشت. اگر قرار بود احکام اسلامی و آیات قرآنی همان طور که هست برای مردم تبیین شود، امکان ادامه حکومت و

^۹ الارشاد، شیخ مفید، ج ۲، ص ۱۶۲، مؤسسة آل النبیت (ع) لاحیاء التراث، ج ۱، ۱۴۱۳ ق؛ بحار الانوار، ج ۴۶، ص ۲۸۷.

زمامداری و قبضه کردن قدرت برای این‌ها نبود؛ این بود که دست به تحریف می‌زدند.

تحریف را از چندین راه انجام می‌دادند؛ یکی این بود که برخی از فقها و علما و محدثین و قُرّاء و چهره‌های موجه را می‌فریفتند و در کنار خود نگه می‌داشتند، به آن‌ها پول می‌دادند، یا آن‌ها را می‌ترسانند و برخی را با طمع و برخی را با ترس وادار می‌کردند همان چیزی که مورد علاقه آنهاست، در بین مردم ترویج کنند؛ لذا اگر شما به تاریخ یکی دو قرن تاریخ اسلام نگاه کنید، یک منظره عجیبی می‌بینید، آن قدر چهره معروف قدس و تقوا و علم انسان می‌بیند که این‌ها در خدمت حکام و زمامداران جور بودند و یک احکام عجیب و غریبی را به نام اسلام به خورد مردم دادند. مثلاً از باب نمونه این چطور حکمی است که یک عالمی اینطور بگوید خدای متعال و قرآن که به ما فرمودند از «اولوالامر» پیروی کنید، این «اولوالامر» کسی است که به هر وسیله‌ای بر مردم تسلط پیدا کند ولو با دغل‌بازی و حيله و شمشیر و زور و قلدری و سرگردنه گرفتن بالاخره بتواند بر مردم حاکمیت پیدا کند، این می‌شود «اولوالامر»^{۱۰}.

نتیجه‌گیری

عامل اصلی ادامه سلطه بنی‌امیه و بنی‌عباس و مانع اصلی حکومت حق اسلامی همین فرهنگ غلطی بود که بر ذهن‌های مردم حاکم بود. حالا ائمه(ع) می‌خواهند حکومت اسلامی درست را سر پا کنند، می‌خواهند نظام علوی را

^{۱۰} اقتباس از: دلائل الامامه، محمد بن جریر بن رستم طبری، ص ۱۰۶ - ۱۰۸، منشورات الرضی، قم، ج ۳، ۱۳۶۳ ش؛ سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، ص ۳۴۲، مؤسسة تعلیماتی و تحقیقاتی امام صادق(ع)، قم، ج ۱، ۱۳۷۲ ش

برقرار کنند؛ چه باید کنند؟ اولین کار این بود که ذهنیت مردم را عوض کنند؛ فرهنگ به اصطلاح اسلامی ضد اسلامی را که در ذهن مردم رسوخ کرده است، از آن‌ها بگیرند و جای آن را با فرهنگ خوب و صحیحی و قرآن حقیقی و توحید واقعی جایگزین کنند؛ این همان، مبارزه فرهنگی است.

منابع

- ۱- آقابزرگ طهرانی، الذریعه الی تصانیف الشیعه، چاپ علی نقی منزوی و احمد منزوی، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳.
- ۲- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، چاپ محمدابوالفضل ابراهیم، (مصر) ۱۳۸۵-۱۳۸۷/۱۹۶۵-۱۹۶۷.
- ۳- ابوالقاسم خویی، البیان، مترجمین محمد صادق نجمی و هاشم زاده هریسی، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی چاپ پنجم ۱۳۷۵.
- ۴- آیت الله محمدی هادی معرفت، تاریخ قرآن، انتشارات سمت، چاپ دوم.
- ۵- ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، بیروت ۱۳۹۹-۱۴۰۲/۱۹۷۹-۱۹۸۲.
- ابن بابویه، علل الشرایع، نجف ۱۳۸۵.
- ۶- اقتباس از: دلائل الامامه، محمد بن جریر بن رستم طبری، ص ۱۰۶ - ۱۰۸، منشورات الرضی، قم، چ ۳، ۱۳۶۳ ش؛ سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، ص

۳۴۲، مؤسسه تعلیماتی و تحقیقاتی امام صادق(ع)، قم، چ ۱، ۱۳۷۲ ش. الارشاد،
شیخ مفید، ج ۲، ص ۱۶۲، مؤسسه آل البيت(ع) لاحیاء التراث، چ ۱، ۱۴۱۳ ق؛

۷-البیان فی تفسیر القرآن، سید ابوالقاسم خویی، ص ۲۶۲.

۸-الجزورالتاریخیة و النفسیة للغلو و الغلاء، سامی الغریری، ص ۲۷۶، چ ۱،
۱۴۲۴ ق.

۹-بحارالانوار، ج ۴۶، ص ۲۸۷.

۱۰-برگی از کتاب انسان ۲۵۰ ساله مقام معظم رهبری.

۱۱-دائرة المعارف قرآن کریم، جلد ۶، صفحه ۲۸۷.

۱۲-هزار و یک نکته، حسن حسن زاده آملی.

۱۳-سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «تحریف قرآن»، تاریخ بازیابی

۱/۱۲/۱۳۹۴ .

۱۴-دانشنامه امام خمینی، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی،

۱۴۰۰ شمسی.

۱۵-سیره پیشوایان، ص ۳۴۵؛ احتجاج، طبرسی، ج ۲، ص ۱۷۴، انتشارات

اسوه، چ ۱، ۱۴۱۳ ق.